

СЕКЦІЯ 2. ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКВИ – ДЕРЖАВА – ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: УКРАЇНСЬКА СПЕЦИФІКА ВІДНОСИН

Людмила Филипович (м. Київ)

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ*

У статті з'ясовуються теоретичні засади експертної діяльності в сфері релігійного життя, які визначають оцінку діяльності різних релігій, в т.ч. і православ'я. Виходячи з досвіду українських релігієзнавців, дослідження яких базується на включеному спостереженні за релігійними процесами, автор формулює основні принципи наукового експертизування, метою якого є сутнісне осмислення сучасних виявів функціональності православ'я, його впливів на суспільство та людину.

Ключові слова: експертизування, релігієзнавча експертиза, експертне співтовариство, православ'я як функціонує реальність, об'єкт релігієзнавчої критики.

Серед релігійних явищ, які викликають постійну увагу з боку експертного середовища, особливе місце належить українському православ'ю. Воно весь час продукує навколо себе ситуації, що потребують уваги з боку наукових експертів – істориків, релігієзнавців, соціологів, політологів та ін. Як показали події останніх місяців, роль експертів та їх оцінок в сфері релігійного, зокрема православного життя України надзвичайно актуалізувалася. Фактично кожна новина, яка з'являлася в ЗМІ щодо діяльності православних лідерів, окремих церков та навіть громад, обговорювалася експертами на різних рівнях. Найбільш резонансні події ставали топ-новинами в інформаційному просторі не тільки України, але й інших держав.

Центральною темою для осмислення став Майдан та участь в ньому церков, їх підтримка або нейтралітет, чи засудження народного протесту проти влади Януковича [1]. Експертів цікавили міра включення Церкви до суспільно-політичного конфлікту в Україні, кого і за що підтримували релігійні організації, які цінності відстоювали, з якими закликами зверталися до своїх парафіян. Законні вимоги українського народу про зміну влади, про повернення свободи і незалежності, перемога тих, хто орієнтований на демократію і права людини, мали б внести ясність у політику і діяльність релігійних організацій, які декларували єдність зі своїм народом.

Анексія Криму призвела до ускладнень релігійної ситуації на півострові, до дискримінації та переслідувань всіх церков і релігій. Спроба силового захоплення частини території України, яке провадилося «Русской православной армией» за підтримки російських військових під гаслами утвердження «русского мира» на Сході України, агресія Росії проти України підтвердила необхідність своєчасної експертної оцінки і «русского мира», і політики РПЦ, і поведінки ДНР і ЛНР щодо неправославних громад в окупованих регіонах, а також дій Росії в сфері міжрелігійних відносин. Такі непрості випробування, які випали на плечі віруючих та їх духовних лідерів, потребували вдумливих коментарів та висновків.

Ситуація надзвичайно загострилася у зв'язку зі смертю митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана) та обрання на пост предстоятеля УПЦ митрополита Онуфрія (Березовського). Незгода частини православних парафіян з

* Стаття подана в рамках спільного україно-білоруського проекту «Експертні співтовариства України та Білорусі в системі соціального менеджменту: теоретико-методологічний й інституціональний аспекти», що українською стороною виконується за фінансової підтримки Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України (Державного фонду фундаментальних досліджень).

неукраїнської політикою УПЦ, відмова її ієрархії від продовження діалогу з іншими православними церквами про створення Помісної Православної церкви України, невизначена позиція у відносинах з РПЦ, невизнання агресії Росії проти України, підтримка частиною духовенства УПЦ лідерів і політики ДНР і ЛНР викликали загальнонаціональну дискусію як в експертному, так і в релігійному середовищі з питання майбутньої долі православ'я в Україні.

У цілому експерти продемонстрували солідарність в своїх висновках щодо конкретних подій в релігійному житті України. Амплітуда переважної більшості оцінок залежала від більш чи менш радикальних настроїв експертів щодо шляхів утвердження в Україні демократії, свободи, її європейського вибору. Майже усі вони позиціонують себе незалежними і об'єктивними аналітиками, які розуміють закономірності і тенденції суспільного розвитку, необхідність переходу до нових цивілізованих форм співжиття людей, народів, держав шляхом категоричної відмови від пострадянськості і здолання тоталітаризму в свідомості та життєдіяльності людей. Але що стало і має бути основою неупереджених, фундаментальних, прогностичних висновків експертів в сфері релігійного життя, міжконфесійних і державно-церковних відносин? Відповідь очевидна – наукова методологія, наукові підходи.

Українське релігієзнавство свою експертну роботу, спрямовану на теоретичну оцінку наявних релігійних феноменів, їх функціонування та перспективи розвитку, розглядає як частину практичного релігієзнавства – нової галузі релігієзнавства, яка виокремилася порівняно нещодавно і серед дисциплінарних утворень займає в ньому особливе місце. Визначаючи саме функціонування релігії об'єктом практичного релігієзнавства, його фундатор А. М. Колодний зазначав: «В сучасних умовах розвитку людського суспільства в його цивілізаційних вимірах, різноманітності й специфічності (передовсім у площині сучасного всеохоплюючого впливу глобалізації) важливою у своїй теоретичній і практичній значущості постає проблема місця, ролі та функцій релігії в означених процесах. Вона сьогодні надзвичайно тематизувалася, зокрема в релігієзнавчому дискурсі, в соціологічному й практичному вимірах останнього. Йдеться про сутнісне осмислення, характеристику сучасних виявів функціональності релігії в контексті взаємодії із суспільством, з його різними сферами та людиною. Тобто, в цьому аспекті увага концентрується на практичних координатах означеної взаємодії, на соціально-функціональних параметрах буття релігійного комплексу (в їх конфесійному прочитанні), на рівнях, ступені й наслідках впливу релігії на суспільство, на складові його архітектоніки, а головне – на особистість, її поведінку, її духовну та життєво-смыслову самореалізацію» [2, с. 9].

Розгортаючи теоретико-методологічні засади практичного релігієзнавства, а одночасно й експертизування, ми виходимо з того, що релігія є одним із важливих елементів суспільного життя, який міцно вплетений в тканину соціальних відносин, буття соціуму. В означеному аспекті релігія постає також як важлива ланка життєвих, соціокультурних зв'язків, функціонування якої дає можливість зрозуміти її зміст, структуру, виникнення та розвиток, її суспільне і особистісне призначення. Вона виявляє себе в цьому контексті як «соціальний факт» (Е. Дюркгейм), як «соціальний феномен» (К. Маркс), який, функціонуючи в суспільстві, виконує цілий комплекс функцій, спрямованих на задоволення специфічних і цілком реальних потреб.

Відтак релігія є об'єктивним чинником, що здійснює значний у функціональному сенсі вплив на різні сфери суспільства, його інститути, на мотиваційну сферу віруючої людини, її поведінку, інтереси та ціннісні орієнтації.

Дослідження проблем функціонального вияву релігії, матриці оприсутнення її в бутті суспільства, віруючої особистості та релігійних спільнот є надзвичайно актуальним як у теоретичній, так, особливо, і в практичній площині. Функціональність у різних іпостасях її вияву є визначальним об'єктом осмислення, аналізу такої важливої сфери релігієзнавства, як практичне релігієзнавство [3, с. 310–312; 4,

с. с. 212–214]. Саме в емпіричному вимірі вона постає не як щось зовнішнє, штучно привнесене, а як внутрішньо іманентна здатність релігії задовольняти певні (нерідко специфічні) потреби людини, соціуму та окремих його сфер. Звісно, йдеться про життєво важливі практичні потреби.

Релігієзнавча експлікація феномену функціональності релігії в практичній площині її вияву, а також наслідків її впливу на людину, на окремі сфери соціуму є фактично експертизою, яку здійснюють фахівці щодо тієї чи іншої течії та форми релігії, її присутності в релігійному полі, відносин з іншими релігіями і державою, суспільством. Дослідники не тільки проводять такі експлікації, але й узагальнюють свій досвід як експертів [5–13].

Концептуалізуючи їхні підходи, можна стверджувати, що практичне релігієзнавство, осмислюючи функціональність релігії як об'єкт свого предметного поля, основний акцент робить саме на соціальному та людському аспектах її вияву, а в цьому контексті – на місці й ролі релігії в бутті суспільства й віруючої особистості, розкриваючи сутнісні аспекти даного релігійного феномену, його соціальну природу. Таким чином, практичне релігієзнавство розглядає релігію як функціонуючу реальність, яка потенційно й фактично (в практичному вияві) постає як функціональна система [2, с. 11].

У понятійному аспекті «функціональність релігії» можна розглядати як певну якісну визначеність, що характеризує іманентні цьому суспільному феномену здатність і можливості (внутрішні й інституційні) задовольняти ті специфічні духовні, життєві потреби людини, релігійних спільнот і соціуму, що на практиці реалізуються через сукупність конкретних функцій.

Із змісту цього поняття А. Колодний логічно висновує, що релігієзнавча рефлексія функціональності релігії постає виявом та осмисленням тісної співвідносності її внутрішньої суті зі специфічними потребами й інтересами суспільного суб'єкта, а також функціональної ролі релігійного комплексу в їх задоволенні в практичній іпостасі [2, с. 11].

Іншими словами, функціональний зміст релігії розкривається через усвідомлення того, що вона дає людям, які їхні життєві запити та потреби задовольняє. Тож йдеться про її суспільне та екзистенціальне функціональне призначення, про її роль у суспільстві як про певний узагальнений результат практичного вияву потенційних функціональних можливостей релігії.

Важливою методологічною засадою нашого дослідження є твердження, що духовні, в даному разі релігійні, потреби належать, за словами А. Колодного, до континууму найвищих потреб людини. Ці потреби не мають певних, конкретизованих у соціальному просторі меж і невичерпні у своїй глибині та інтенсивності переживань. Вони вимагають такого самого задоволення, як і матеріальні, зокрема егоцентричні й вітально-органічні. Цілком логічно буде сказати, що люди не можуть існувати без актуалізації і задоволення саме своїх потреб духу.

Релігія як соціальний феномен за своєю функціональною сутністю реагує на різні потреби людини. Однак лише вона задовольняє ті її духовні потреби, які не може задовольнити будь-який інший суспільний феномен. Така функціональна здатність релігії зумовлена необхідністю ліквідувати насамперед брак знань про те, що ми називаємо «вічними питаннями життя». Релігія допомагає віруючій людині осягнути внутрішню сутність цього світу в трансцендентних координатах виміру, усвідомити своє місце в ньому, збагнути сенс свого буття. Вона дає відповідь на її трагічні питання і водночас постає «нормативно-змістовою квінтесенцією досвіду» подолання страждань, життєвих негараздів, а також сприяє усвідомленню смислу й значення земного життя віруючою особистістю в перспективі «останньої реальності» [14, с. 172].

Релігія, як наголошує А. Колодний, займає свою визначальну нішу переважно в духовній сфері людського буття, хоча претендує (а в історичному аспекті – реалізує) на свою детермінантну присутність у політичній, державній та світоглядній,

культурній і освітній сферах суспільного життя. Зауважимо, що релігія постає як особливий вид світогляду і світовідчуття, як своєрідна й специфічна система поглядів на світ в цілому і на місце в ньому людини, а також як певна сукупність ідеалів і переконань, як ідеологія, що зумовлює поведінку й спосіб життя віруючої людини, впливає на буття соціуму. Вона, на слушну думку російського релігієзнавця Л. Мітрохіна, постає «...особливим життєвим досвідом за своїми цінностями, уявленнями сповіданнями та настановами, який знаходить своє вираження в цілісному світовідчутті, в «науці життя», яка проникає в усе повсякденне буття людини...» [15, с. 5, 7], а також соціуму, в його різні сфери, детермінуючи особливий тип соціальної діяльності, спосіб життя, відносини між людьми.

А. Колодний пропонує розглядати релігію як «еволюціонуючу універсалію», а в аналізі причин вибору людиною, групою людей чи значною спільнотою тієї чи іншої релігії брати до уваги, що саме специфічна функціональна її здатність у конфесійному вимірі постає нерідко головним мотивом цього вибору, який треба поважати, оскільки прийняття певного віросповідання або його неприйняття, відмова від нього – є правом людини, справою її усвідомленого вибору, правом на свободу совісті.

Релігія може виявляти свою функціональність лише в соціальному просторі. Іншими словами, особливості вияву релігії як суспільно-функціонуючого феномена, його функціональні можливості можна зрозуміти в контексті організованого системного цілого, яким і є суспільство. Це особливо важливе, принципове положення. Релігія, яка є складовою соціуму, активною ланкою його розвитку та функціонування, виконує специфічні соціально і екзистенційно значущі функції, здійснює свій вплив на соціум як ціле, а також на його структурні елементи. Цей вплив за своїми наслідками може бути позитивним або негативним.

Узагальнюючи, А. Колодний доходить висновку, що функціональність релігії в її філософсько-соціологічному та релігієзнавчому прочитанні постає як об'єктивно-суб'єктивна характеристика її суспільної корисності чи некорисності. У такому контексті йдеться про амбівалентну сутність функціональності в її практичному (реалізаційному) вияві. В одному і тому самому суспільстві, як слушно зауважує Р. Мертон, релігійні традиції, вчинки, почуття можуть бути функціональними для одних груп і дисфункціональними – для інших [16, с. 397].

Функціональна роль релігії у суспільному житті фіксується в результатах, соціальному, особистісному ефекті її функціонального впливу. Аналіз багатовікової практики функціонування релігійного комплексу засвідчує, що соціальний ефект її впливу і на суспільство в цілому, і на його структурні елементи має неоднозначний характер й істотно залежить від історичного, соціального й цивілізаційного контексту.

Усі ці теоретико-методологічні настанови мають бути базисом для релігієзнавчої експертної оцінки релігійних процесів, в т.ч. і в українському православ'ї.

Експертним оцінюванням в Україні займаються такі відомі центри — державні і громадські організації: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства); Національний інститут стратегічних досліджень (відділ гуманітарної політики), Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Національна академія державного управління при Президентові України; Центр Разумкова; Інститут релігійної свободи; Українська асоціація релігієзнавців; Київський національний університет імені Тараса Шевченка (кафедра релігієзнавства); Львівський музей історії релігії; Чернівецький національний університет (кафедра релігієзнавства і теології, кафедра соціології); Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Центр дослідження духовної культури); Центр релігієзнавчих досліджень та міжнародних духовних стосунків; Центр релігійної інформації і свободи; Центр компаративістських досліджень; Українська асоціація релігійної свободи; Український католицький університет (Інститут релігії і суспільства); Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі; Комітет ВР України з питань

духовності і культури; Міністерство культури (департамент у справах релігій і національностей); Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій; Українська Гельсінська спілка з прав людини; інститут омбудсмена тощо. Є конфесійні аналітичні центри: «Діалог», «Апологетичний центр», Інститут прав людини, протидії ксенофобії та екстремізму (О. Фельдман). Безперечно, експертами є відомі спеціальні Інтернет-портали: РІСУ і Релігії в Україні. За ці роки сформувалася формальна і неформальна, інституційна і неінституційна експертні спільноти, куди входять такі відомі експерти, як Т. Антошевський, А. Арістова, М. Бабій, А. Бабінський, А. Бойко, В. Бондаренко, М. Васін, В. Докаш, Г. Друзенко, В. Єленський, О. Заєць, С. Здіорук, С. Качурова, В. Климов, І. Козловський, А. Колодний, М. Маринович, О. Недавніа, Ю. Решетников, О. Саган, В. Титаренко, О. Турій, Л. Филипович, М. Черенков, Ю. Чорноморець, К. Щоткіна, А. Юраш, М. Якубович, П. Яроцький та ін. Експертному оцінюванню підлягають сфера державно-конфесійних і міжконфесійних відносин; сфера законотворчості з релігійних питань; а також обрядові, освітньо-просвітницькі, благодійницькі вияви діяльності конфесій; факти ворожнечі, вандалізму, що інколи присутні у діяльності деяких конфесій стосовно інших. Зрозуміло, що експертні матеріали можуть бути відкриті для широкого загалу, але є такі, що йдуть під грифом «для службового користування».

Найбільш фаховою установою вважається Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, всю дослідницьку роботу якого можна вважати експертизою в широкому сенсі слова. Згадаємо новітні релігійні процеси і явища, з якими Україна не була знайома до 1989 р., вперше комплексно досліджені саме Відділенням [17]. Глибоко проаналізовано феномен виходу з підпілля УГКЦ та УАПЦ; релігійно-національне відродження українців та інших народів [18], що населяли Україну; виникнення УПЦ КП та УПЦ, їхні взаємини; новий формат міжконфесійних відносин і оприсутнення Церкви в посттоталітарному суспільстві, пошук нових смислів і форм у державно-церковних відносинах; діяльність церков на тлі глобалізованого постмодерного світу тощо. Це нові теми, які з'явилися в науковому полі дослідження релігії та її функціонування після 1991 р. Вони вимагали фундаментального підходу, що й демонструвало Відділення релігієзнавства як єдина академічна релігієзнавча інституція в Україні.

Важко підрахувати, скільки написано і передано в різні інстанції таких документів за час існування Відділення. Тільки за останні 5 років його співробітниками написано понад 50 експертиз, аналітичних записок, практичних рекомендацій. Серед тих, які стосувалися ситуації в православ'ї, назвемо такі: експертний матеріал для Мінкультури «Наукові основи удосконалення державно-церковних та толерантизації міжконфесійних відносин в Україні»; експертний матеріал для Мінкультури і Верховної Ради України «Збереження сакральних пам'яток історії та культури і відповідальність за це церковних структур»; експертна записка на замовлення Національної комісії з питань захисту суспільної моралі з аналізом змісту бігбордів про патріарха Кирила; експертний матеріал для Мінюсту «Загроза національним інтересам в релігійній сфері». Підготовлено декілька важливих документів: науково-експертна записка «Діяльність в Україні організацій релігійно-екстремістської спрямованості і функціонування нових релігійних течій» (на запит РНБО); Науково-експертна записка «Стан релігійної мережі України і проблеми міжконфесійних відносин», яка розіслана в різні центральні державні органи. Деякі релігієзнавчі науково-експертні матеріали опубліковані в ювілейному та інших номерах часопису «Українське релігієзнавство» [19, с. 120–149]. Не без участі Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ в Україні склались толерантні відносини між конфесіями. Відділення всіляко призупиняло активність деяких інституцій, спрямовану на розпалювання міжрелігійної ворожнечі, захищало свободу світоглядного і релігійного вибору людини. Експертизи, що робили співробітники Відділення, стали тією теоретичною базою, на основі якої робилися адекватні

управлінські рішення, що дали змогу Україні перебувати в колі цивілізованих держав, де поважають гідність людини, її права і свободи.

Актуальні зміни в соціально-політичній, а отже і релігійній ситуації знову покликали релігієзнавців до праці. Говорячи про функціонування православ'я в Україні, експерти керуються науковими висновками, що воно є історичним для українців світоглядом, який має давні корені і який пройшов складний шлях свого формування та розвитку. Православна церква тривалий час була домінуючим елементом культури і ментальності народу. Вона заслуговує на величезну повагу з боку держави і суспільства. При цьому не все, що робить церква, сприймається народом і державою схвально, а тому у них є підстави бути незадоволеними діяльністю церкви. Зокрема йдеться про позицію деяких церков під час народної Революції Гідності 2013–2014 рр. Відомі факти, які можна кваліфікувати як правопорушення/злочини проти держави та нехтування національними інтересами православними кліриками УПЦ, передусім у регіонах із домінуючим російськомовним православним населенням. Ця церква виконує в Україні, окрім релігійної, й ідеологічну функцію, активно пропагуючи ідеали «руського мира», зневажаючи світ український. В умовах перманентної війни за державність, яка триває всі роки незалежності нашої країни, на думку експертів, антиукраїнські ідеологічні заготовки, політичні установки Партії регіонів і комуністів вносяться в голови і серця вірних не лише з екрана телевізора, а й з амвонів згаданої Церкви. Логічним результатом діяльності московфільських кліриків і єпархів стало формування антиукраїнських настроїв у вірних УПЦ, що особливо гостро проявилось у Криму, на Півдні та Сході України під час постмайданівської кризи ідентичностей на тлі російської агресії релігієзнавство» [20].

Експерти вважають, що діяльність багатьох кліриків веде до розпалювання міжнаціональних, міжконфесійних і міжцерковних конфліктів. Вони підтримують автономістські ідеї і сепаратистські сили частини населення певних регіонів України, співпрацюють з екстремістськими угрупованнями з метою провокування акцій громадської непокори, масових заворушень, антиукраїнських і проросійських хресних ходів, терористичної та іншої протиправної діяльності. Священики поширюють деструктивні ідеології щодо суверенності України, її національно-духовного відродження, є провідниками пропагованого і обстоюваного Московським патріархом Кирилом так званого «руського мира» та російським президентом феномену «Новоросії».

Експерти неодноразово звертали увагу на те, що у регіональних ЗМІ, які видрукують або патронують ієрархи УПЦ (наприклад, газети «Мир», «Триєдина Русь», «Начало», «Новороссийский курьер» та ін.), друкуються статті, що становлять загрозу національній безпеці та інтересам України, де, зокрема, містяться наклепи та відверта брехня щодо українських світських та релігійних діячів, викривлено і однобоко, з антиукраїнських позицій подається перебіг останніх подій у Донецькій та Луганській областях, в Криму, свідомо перекручуються факти з історії України, розвитку тут православ'я, всіляко пропагується російський монархізм, оспівуються і освячуються політика російських царів, нинішніх керівників Росії. Не закриті для доступу в Україні й російські церковні ресурси – «Русь державная», «Радонеж», «Православная Москва» та ін., які відійшли від аполітичної просвітницької позиції й активно зайнялися явно антиукраїнською пропагандою [20].

Взявши курс на засудження політичного православ'я, яке виникло як реакція частини православних на національно-визвольні змагання сучасних українців, УПЦ під керівництвом митрополита Володимира (Сабодана) зробила важливий крок для оприсутнення церкви в українських реаліях, для утвердження християнських ідеалів на українських землях. Але епоха митрополита Володимира завершилася. Почалась нова сторінка в історії УПЦ, ідентифікаційні процеси в якій ідуть іншими шляхами. Крутий віраж, в який входить церква, поляризуючись у власному середовищі на прихильників митрополита Володимира і попутників митрополита Онуфрія,

виштовхує із своїх рядів прибічників будівничого УПЦ, все більше перетворюючись на Церкву МП.

Про це застерігають експерти, які щодня виконують складні завдання, вчасно відслідковуючи зміни в релігійному житті. Не кожний науковець може з ними справитися. Тут замало загальної ерудиції, спеціальних знань з конкретної теми, аналітичного способу мислення, володіння даром комунікування і навичками текстуального оформлення своїх і чужих вражень та думок. Не кожен здатен виконати вимоги, які стоять перед експертизою, – бути об'єктивною, конфесійно незаангажованою, неупередженою, толерантною, неумоглядною. Треба рівно ставитися до всіх зареєстрованих віросповідань, відповідати за достовірність документальної основи, враховувати всю сукупність фактів. Експерт має досліджувати і аналізувати не тільки написане в джерелах, але й практичну діяльність тієї чи іншої релігії, розуміти, що «релігійні феномени знаходяться в постійній змінності» [2, с. 6].

Експерти-релігієзнавці в Україні – це спільнота професіоналів, яка добре знана в експертних колах. Окремі відомості про них містяться в деяких виданнях [21–25], які потребують подальшого уточнення. На часі створення і видання окремого Довідника, присвяченого експертним товариствам в сфері державно-церковних та суспільно-релігійних відносин, який сприятиме консолідації зусиль експертів, експертних установ, створенню міждисциплінарної сітки експертів, підвищенню якості їхньої роботи, результатом чого має бути запропонована модель партнерства експертних товариств, громадських інституцій та органів управління, які б професійно і вчасно реагували на тенденції змін в релігійному житті країни.

Список використаних джерел

1. Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка. – К.: Самміт-Книга, 2014. 2. Практичне релігієзнавство. Колективна монографія. За редакцією професорів А. Колодного і Л. Филипович. – К.: Українська асоціація релігієзнавців, 2012. 3. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах. Монографія/ А. М. Колодний. – Львів, 2005. – С. 310–312. 4. Колодний А. М. Практичне релігієзнавство як нова дисциплінарна складова фаху / А. М. Колодний // Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія. – К., 2009. 5. Загребина И. Этические аспекты государственной религиоведческой экспертизы / И. Загребина // Религия и право. – № 3, 2010. 6. Качурова С. В. Етичні проблеми релігієзнавчої експертизи і нові релігійні течії // Українське релігієзнавство. – 2000. – № 14. 7. Майданевич Л. О. Релігієзнавча експертиза: сутність і її особливості // Українське релігієзнавство. – 2011. – № 59. 8. Пчелинцев А. В. Образование и мировоззрение эксперта как факторы государственной религиоведческой экспертизы / А. В. Пчелинцев // Право и образование. – 2011. – № 2. – С. 102–110. 9. Титаренко В. В. Методологічні особливості релігієзнавчої експертизи як механізму регулювання відносин у суспільстві / В. Титаренко // Релігія та соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: ЧНУ, 2013. 10. Титаренко В. Сущностные и методологические проблемы религиоведческой экспертизы в практическом религиоведении / В. Титаренко // NOMOS. – 2013. – № 79. – Режим доступу: <http://nomos-kwartalnikreligioznawczy.blogspot.com/> 11. Томаева Т. В. Методологические принципы религиоведческой экспертизы / Т. В. Томаева // Религия, политика и права человека. Материалы конф. – М.: Институт религии и права, 2002. 12. Хаварівський У. Б. Державна релігієзнавча експертиза в Україні: досвід та перспективи / У. Б. Хаварівський // Історія релігій в Україні: науковий щорічник – 2012 рік. – Львів: Логос, 2012. – Кн. 2. 13. Элбакян Е. С. Научность религиоведческой экспертизы: возможность и необходимость / Е. С. Элбакян // Новые вызовы свободе совести в современной России. Материалы Межд. науч.-практ. конференции. Москва, Центральный Дом журналиста, 26 июня 2012 г. – М., 2012 та ін. 14. Гараджа В. И. Религиоведение. – М., 1995. 15. Митрохин Л. Н. Религия и культура (философские очерки). – М., 2000. 16. Американская социологическая мысль. – М., 1994. 17. Нові релігії в Україні. Т. 8 // Історія релігій в Україні. В 10-томах. – К., 2010. 18. Релігійні меншини в Україні. Т. 7 // Історія релігій в Україні. В 10-томах. – К., 2011. 19. Українській Асоціації релігієзнавців двадцять років. Збірник праць та інформативок. За редакцією проф. А. Колодного // Українське релігієзнавство. – № 65. – К., 2013. – С. 120–149. 20. Саган О. Православ'я в Україні і національна безпека / О. Саган // Релігія в Україні. Режим доступу:

<http://www.religion.in.ua/main/analitica/26321-pravoslavya-v-ukrayini-i-nacionalno-bezpeka.html>. 21. Справочник религиоведа. – К., 2010. 22. Українська Асоціація релігійної свободи. – К., 2011. 23. Академічне релігієзнавство України. XX. Буклет. – К., 2011. 24. Українське релігієзнавство. Ювілейний випуск. До 20-річчя Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2011. 25. Роль експертних товариств в сфері політики, охорони довкілля, культури та релігійного життя в Україні та Білорусі / НАН України, ІФ ім. Г.С.Сковороди, ДФФД. За заг. ред. проф. Л. Филипович. – К., 2014. – 152 с.

Liudmyla Fylypovych

UKRAINIAN ORTHODOXY AS OBJECT OF RELIGIOUS STUDIES EXPERT ACTIVITY

This article sets out the theoretical basis of the expert activity in the field of religious life. Based on the Ukrainian religious studies researchers experience used the participant observation for religious processions, the author formulates the basic principles of scientific expertising which aims to essential understanding of the modern expressions of functionality of religion and its impact on society and human.

Key words: expertising, religious studies expertise, expert community, orthodoxy as a functioning reality, object of religious criticism.

Петро Яроцький (м. Київ)

КИЇВСЬКЕ ХРИСТІАНСТВО: ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я І ЙОГО СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено історіософський аналіз особливостей становлення київського християнства, його змістове наповнення в контексті історичної традиції русичів.

Ключові слова: Київське християнство, митрополит Іларіон, Московське християнство, Константинопольський Патріархат, візантизм.

Основоположні засади Київського християнства були проголошені Іларіоном у його «Слові про Закон і Благодать». Цей видатний твір стоїть біля витоків оригінальної вітчизняної літератури і є вагомим богословсько-філософським трактатом періоду Київської Русі.

Коли й де проголошено «Слово про Закон і Благодать», все ще залишається дискусійним. Ця дискусія триває в колі дослідників «Слова» вже понад півтора століття. Обґрунтовується припущення, що «Слово» проголошено не в 1049 р., а 25 березня 1022 р., тобто на двадцять років раніше ніж доводили такі його дослідники як М. Розов і Т. Вікула а місцем його проголошення могла стати церква Святих Апостолів на Берестовому, де Іларіон був пресвітером. За Ярослава Мудрого «Слово» могло звучати неодноразово і у відповідно відредагованому вигляді проголошувалося на церковні свята у Благовіщенській і Десятинній церквах, а також Софії Київській [1, с. 6–9].

«Слово про Закон і Благодать» містить сутнісні вияви феномену Київського християнства, а саме:

характерною особливістю Київського християнства була відкритість до Сходу і Заходу. У ньому і після розколу Вселенської церкви у 1054 р. на Східну (Греко-православну) і Західну (Римо-католицьку) не вкорінюється релігійна нетерпимість, віросповідний фанатизм, ворожнеча до іновірців.

На київському ґрунті, за суттю, творився власний – руський, тобто український, синтез християнства. Запозичуючи зі Сходу обрядові й культові форми, Київське християнство не сприйняло візантійської теократії, цезаропапізму.

Київська Церква не надавала виключної уваги специфічним формам візантійської побожності, буквалізму, ритуалізму, що згодом знайшли сприятливі умови для розвитку на ґрунті Московського християнства: згадаймо хоча б безперервну низку різноманітних єресей і, зрештою, старообрядницький розкол, який майже не стосувався України.

Для Київського християнства були характерні толерантність і європоцентричність. Зв'язки із Римом і загалом із Заходом підтримувалися задовго